

Przestępczość i niedostosowanie społeczne nieletnich w ujęciu kryminologicznym.

Arleta Augustyniak

Streszczenie

Niniejsza dysertacja podejmuje problematykę niedostosowania społecznego i przestępczości nieletnich w ujęciu kryminologicznym. Uzasadnieniem podjęcia się tej problematyki jest fakt, że zachowania nonkonformistyczne dzieci i młodzieży w wielu krajach świata, w tym Polsce, są poważnym i ciągle aktualnym problemem zarówno pod względem społecznym, jak i prawnym. Społeczeństwa *stale poszukują optymalnych metod postępowania w sprawach nieletnich popełniających przestępstwa, ujawniających cechy nieprzystosowania społecznego*¹. Jednak ze względu na wielowymiarowy oraz wieloaspektowy charakter tej problematyki trudno znaleźć skuteczne i efektywne rozwiązania zapobiegające demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz zapewniające skuteczną ich resocjalizację. Mając na uwadze, iż nieletni są osobami niedojrzałymi psychofizycznie, dla ustawodawcy zarówno profilaktyka, jak i proces legislacyjny są trudnym wyzwaniem.

Zdecydowałam się na empiryczne zbadanie tego zagadnienia w ujęciu kryminologicznym. Przedmiotem moich badań był materiał aktowy Sądu Rejonowego w Opolu, spraw nieletnich oraz po okresie katamnezy, wyroki sądowe tych nieletnich, aktualnie już dorosłych. Celem badań było zbadanie i wykazanie wybranych uwarunkowań przestępczości i niedostosowania nieletnich, takich jak uwarunkowania społeczne oraz środowiskowe nieletnich, struktura popełnianych czynów karalnych oraz zachowań świadczących o demoralizacji, miejsce oraz metody popełniania czynów karalnych. Ponadto, poddałam badaniom reakcję wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich wykazujących symptomy demoralizacji oraz sprawców czynów karalnych w ujęciu funkcjonalności systemu prawa w zakresie postępowania w sprawach nieletnich według teorii Talcotta Parsonsa, zgodnie z wyodrębnionymi przez niego czterema funkcjami działania: funkcją zewnętrzno-celowościową, zewnętrzno-celowościową, wewnątrzno-instrumentalną, oraz wewnątrzno-celowościową.

¹ H. Kołakowska-Przełomiec, D. Wójcik, *Selekcja nieletnich przestępców w sądach rodzinnych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1990, s. 7.

Badania akt sądowych polegały na analizie ich treści i prowadzone były w oparciu o wcześniej przygotowany kwestionariusz, który stanowi załącznik niniejszej rozprawy, a praca badawcza była poprzedzona badaniami pilotażowymi.

Niniejsza dysertacja składa się z dziewięciu rozdziałów.

W pierwszym rozdziale, tytułem wprowadzenia do postępowania w sprawach nieletnich, zostały poddane analizie najważniejsze modele postępowania w sprawach nieletnich oraz kierunki oddziaływań na nieletnich, którzy popadli w konflikt z prawem. Problematyka postępowania w sprawach nieletnich wymaga od ustawodawcy utworzenia takiego systemu prawa, który byłby skuteczny i efektywny. Wobec powyższego omówiony również został model teoretyczno - prakseologiczny funkcjonowania prawa w zakresie postępowania (karania) w sprawach nieletnich.

W rozdziale drugim analizie poddane zostały systemy prawa w zakresie postępowania w sprawach nieletnich obowiązujące w Polsce w świetle standardów europejskich wraz z orzecznictwem. Został przedstawiony rys historyczny kształtowania się prawa wobec nieletnich poczynając od odzyskania niepodległości w 1918 r., do pierwszej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. Następnie zwrócono uwagę na znaczenie Konstytucji, omówiono podstawowe założenia ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, procedurę postępowania w sprawach nieletnich przed i po nowelizacji ustawy w 2013 r., odpowiedzialność karną nieletniego, przepisy wykonawcze oraz międzynarodowe standardy praw dziecka.

W kolejnym rozdziale zostały przedstawione i omówione najważniejsze teorie kryminologiczne odnoszące się do środowiskowych determinantów genezy zachowań przestępczych. Każda z nich w inny sposób odnosi się do etiologii nonkonformistycznych zachowań nieletnich.

Czwarty rozdział poświęcony został środowiskowym czynnikom implikującym zachowania jednostki. W pierwszej kolejności zostały omówione uwarunkowania środowiskowe sprzyjające nonkonformistycznym zachowaniom dzieci i nieletnich oraz proces socjalizacji. Następnie scharakteryzowano trzy najbliższe środowiska nieletnich, które odgrywają największą rolę w procesie kontrsocjalizacji, tj. środowisko rodzinne, szkolne oraz rówieśnicze.

W rozdziale piątym przeprowadzono szczegółową analizę rozmiarów przestępczości nieletnich w skali kraju na podstawie statystyk policyjnych oraz sądowych. Rozprawa wykazała, że statystyki czynów karalnych nieletnich Sądu Rejonowego w Opolu nie odbiegają od statystyk całego kraju.

Tytułem wprowadzenia w rozdziale szóstym omówione zostało „podejście systemowe” ogólnej teorii działania, jako szczególnego paradygmatu naukowego oraz postępowanie w sprawach nieletnich w kontekście funkcjonalności systemu prawa według teorii Talcotta Parsonsa. Po teoretycznych rozważaniach została przedstawiona szczegółowo metodologia badań własnych, cel, hipotezy i problemy badawcze. Następnie zaprezentowano wyniki badań akt sądowych, tj. ogólną sylwetkę badanych nieletnich, ich środowisko rodzinne oraz charakterystykę przejawów demoralizacji i popełnionych czynów karalnych.

Siódmy rozdział został poświęcony reakcji wymiaru sprawiedliwości wobec badanych nieletnich. Tytułem wstępu została przedstawiona struktura stosowanych środków wychowawczych w Polsce oraz w okręgu opolskim. Następnie poddane zostały analizie decyzje sądu w postępowaniu wyjaśniającym badanych nieletnich, środki wcześniej stosowane oraz środki wychowawcze zastosowane wobec nieletnich. Rozdział ten, jak i poprzedni odnosi się również do wyników badań innych autorów.

Celem weryfikacji skuteczności i efektywności prawa w zakresie postępowania w sprawach nieletnich w przedostatnim rozdziale została przeprowadzona analiza orzeczeń Wydziału Karnego Sądu Rejonowego w Opolu w okresie katamnezy obejmującej ok. 5 lat od naruszenia norm prawnych i społecznych przez badanych nieletnich, którzy w dorosłości kontynuowali „karierę” kryminalną.

W ostatnim, dziewiątym, rozdziale odniesiono się do stawianych hipotez oraz przedstawiono aktualną sytuację postępowania w sprawach nieletnich *de lege lata*, jak również kierunki potrzebnych zmian *de lege ferenda*, które sprowadzają się m. in. do ograniczenia interwencji wymiaru sprawiedliwości na rzecz interwencji pozasądowych, przygotowania psychologicznego przyszłych sędziów rodzinnych, zwiększenia nadzoru nad pracą kuratorów do spraw rodzinnych i nieletnich w zakresie ich współpracy z innymi podmiotami, a w szczególności zwiększenie nadzoru nad decyzjami sędziów opartymi na art. 21 § 2.

Delinquency and social maladjustment of underage in terms of criminology.

Arleta Augustyniak

Abstract

The following dissertation attempts to bring explanations in the problem of the social maladjustment and delinquency in the terms of criminology. Main motive of this attempt is the fact, that nonconformist behaviour among children and youth in many countries of the world, also in Poland, are still current issue. Both, in social and jurisdictional point of view. Societies “constantly prospect the optimal methods in the cases of the underage that who commit crimes, revealing features of social maladjustment”. However, because of multidimensional and multifaceted characteristics of these problems, it is very difficult to find adequate and efficient solutions for preventing demoralisation and delinquency in youth, and more to provide effective resocialisation of youth. Admitting that the underage are psychophysical immature individualities it gives demanding tasks for legislator. Also creates many problems in legislative process.

I decided to explore that issue empirically in the terms of criminology. The subject of my research were materials in the records of the District Court in Opole, the cases of the underage and in period after catamnesis and court judgments of these the underage that currently are adults. The main purpose of that research is to examine and demonstrate selected circumstances of delinquency and maladjustment among the underage, such as social and environmental conditioning of the underage, also structures of committed offenses and behaviours revealing demoralisation, place and methods of the offenses. What is more, I researched the response of justice in the cases of the underage that reveal symptoms of demoralisation and in case of perpetrators of the criminal act. All of that in the terms of functionality of the legal system in range of procedures in the cases of the underage, that is according to the theory of action of Talcott Parsons, agreeably to selected by him four functions: function extern-purpose-oriented, extern-instrumental, inner-instrumental and inner-purpose-oriented function.

The Research of the court records relied on their content analysis and were based on the previously created questionnaire, which one is an attachment of this case. The research work has been preceded by a pilot study.

The following dissertation consists of 9 chapters.

In the first chapter, by way of introduction of proceedings in the cases of the underage, the most important models of proceeding in the cases of the underage were analysed. Also the directions of interactions of these the underage that ended up in the conflict with the law. The proceeding problematics in the cases of the underage demands from the legislator to create such system of laws that will be effective and efficient at the same time. Considering what is above, a theoretical and praxeological model of law functioning in the cases of the underage is discussed in this chapter.

In the second chapter the system of laws in the cases of the underage applicable in Poland are analysed. The analysis has been taken in the view of European standards, together with the European jurisdiction. I presented the historical outline of the laws being formed in the cases of the underage, starting from regaining independence of Poland in 1918 until the first procedure act from 1982 that respected proceedings of the cases of the underage. Subsequently, the understanding of the Constitution is highlighted. The basic establishments of the procedure act in the cases of the underage before and after novelisation in 2013, are being discussed. Together with criminal liability of the underage, complementary legislation and international standards of children's rights.

In the following chapter the most important criminal theories that consider environment determinants of the origin of a criminal behaviour are presented. Each one of the theories relates to the nonconformist ethology of the behaviour of the underage, in a different approach.

The fourth chapter is dedicated to the environmental factors implying an individual's behaviour. Firstly, environmental conditions that favour nonconformist behaviour of the children and the underage and the socialisation process, were discussed. Secondly, I designated three kinds of environment of underage that play a large part in a deviant socialisation process, which are the following: family, school and peer environment.

In the chapter fifth, a detailed analysis of delinquency dimensions at the national scale, was presented. This analysis was mainly based on police and court statistics. The dissertation

revealed that the statistics (from District Court in Opole) of offenses committed by the underage does not diverge from the statistics of the whole country.

As a way of introduction, chapter six brings the topic of “system approach” in the general theory of action that is presented as a scientific paradigm. The chapter also brings the proceedings in the cases of the underage in the context of functionality of system of laws accordingly to the Talcott Parsons’ theory. After theoretical consideration, a detailed methodology of my own research is presented, together with the research aim, hypotheses and research problems. Subsequently, the results of the investigation of the court records are presented. These are the following: the general profile of investigated underage, their family environment and characteristics of demoralisation signs and committed criminal acts.

The seventh chapter consists of the justice response towards the investigated underage. As the way of introduction, a structure of educational measures that are used in Poland and within Opole district, are presented. Thereon I analysed the decisions of the court in procedures explaining the investigated underage, means that were previously applied and educational measures that have been applied towards the underage. This chapter together with the previous one refers also to the results of studies of further authors.

Aiming at the verification and effectiveness of law in terms of proceedings in the cases of the underage, in the next to the last one chapter there is taken a deep analysis of the records from The Department of Criminal Justice of District Court in Opole. The analysis consists of the records of approximately 5 years of catamnesis since the occurrence of an act against the law or against social standards, that was committed by the underage, who after gaining maturity continued criminal “career”.

In the ninth chapter, which is the last one, the hypotheses are discussed and the current situation of proceedings in the cases of the underage *de lege lata* are presented. Also the directions of changes required in *de lege feranda*, which ones are heading towards inter alia: a limitation of interventions of justice, by increase of interventions that are extrajudicial, mental, psychological preparations of the future family judges, more extensive supervision of custodians’ work in family cases and in cases of underage, also in terms of custodians’ cooperation with other dependents, especially with extension of supervision of the judges’ decisions that rely on art. 21 § 2.